

Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea

**Ștefan BAGHIU, Vlad POJOGA,
Teodora SUSARENCO, Radu VANCU,
Emanuel MODOC**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte;
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts;
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: stefan.baghiu@ulbsibiu.ro, vlad.pojoga@ulbsibiu.ro, susarenco98@gmail.com,
radu.vancu@ulbsibiu.ro, ermodoc@gmail.com

The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century

This article is part of the series that analyzes by employing research methods such as distant reading and geocriticism the archive created by a team of young Romanian academics for the cultural and research project *ASTRA Data Mining. The Digital Museum of the 19th Century Romanian Novel*, implemented by ASTRA National Museum Complex. Our inquiry uses metadata regarding geolocations that was gathered while digitizing 157 novels published in Romania in the 19th century to bring forward their internal geographical universe and challenges the assumption that Romanian literature and especially the novel were mainly rural at the time.

Keywords: literary geography, Romanian literature, Romanian novel, 19th century literature, distant reading, microanalysis.

San Francisco, New York, Tokyo, Havana, Cork, Londra, Roma, Veneția, Geneva, Milano, Napoli, Berlin, Atena, Sankt Petersburg, Varșovia, Odessa. Iată orașele în care este plasată acțiunea centrală din câteva romane publicate în spațiul românesc în secolul al XIX-lea. Desigur, lista ar fi surprinzătoare și în cazul în care aceste orașe ar fi fost doar menționate în romane. Dar în momentul în care acestea devin loc al desfășurării acțiunii trebuie recalibrată dimensiunea internațională a literaturii de secol al XIX-lea, fie că vorbim de contacte directe ale autorilor cu aceste spații, fie că vorbim de bovarism geografic. Astfel, concepte ca cel de „planetaritate”, propus de Christian Moraru pentru ceea ce el numea „decompressing culture”¹ în 2015, devin extrem de utile pentru a arăta

felul în care imaginarul literar de la formarea statelor națiune este, de fapt, extrem de planetar, dincolo de tendințele de autohtonizare a subiectelor sau de tendințele ulterioare de dublare a acestei autohtonizări prin selecția naționalizatoare a istoriilor literare. Cu toate că în secolul al XIX-lea există o „indiferență a publicului pentru roman”, așa cum o descrie Nicolae Iorga în 1890 în articolul „De ce n-avem roman”², cu toate că Maiorescu declara că „ceea ce ar fi trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane, este, pe lângă măsura lor estetică, originalitatea lor națională”³, există în toate acestea un exercițiu transnațional de scriitură și o geografie internă planetară a literaturii, după cum vom arăta

în acest articol. Sigur, în cazul poeziei sistemul literar planetar a fost deseori analizat⁴, dar în cazul prozei premisa maioreșciană încă este considerată validă în multe spații ale cercetării literare. Întrebarea noastră, cu toate acestea, nu este neapărat ce „ar fi trebuit să placă străinilor” la romanul românesc în secolul al XIX-lea, ci cum arată lumea și, mai bine spus, planeta în cazul acestei proze prin locul desfășurării acțiunii în romanul românesc din secolul al XIX-lea? De ce? În primul rând pentru că istoriile literare, legitimatorii cei mai importanți în cultura română, au ocultat permanent atât importanța influențelor străine, cât și importanța spațiului străin în romanul românesc. Dacă G. Călinescu aprecia că „[u]n romancier român se cuvine să fie scrutat în întreaga perspectivă a prozei noastre fără a se exagera înrîuirile străine, căci fundamentul va fi în mod fatal, prin factorul geografic, traditional”⁵, acest sistem de autohtonizare a literaturii a fost conceput, după cum arată Alex Goldiș, pentru că istoriile literare, fiind „proiecte naționale”, ascund de fapt „spațiul global împărțit [shared]” descris de Pascale Casanova pentru a-l scoate în evidență pe cel local prin sisteme de „omologie structurală”, în care un autor străin nu devine actor important într-o altă cultură, ci creează un omolog în acea cultură care poartă toate semnele localului⁶. Așadar, influențele străine sunt transformate, prin veritabile exerciții de autohtonizare, în elemente locale. Acest lucru se întâmplă și în ceea ce privește geografia internă a literaturii. Cu excepția autorilor care încearcă să exotizeze literatura lor prin introducerea unor spații îndepărtate în desfășurarea acțiunii sau în dezvoltarea epică a poemelor ample, există o corespondență structurală a spațiului în romanul românesc de secol al XIX-lea, în sensul în care Parisul lui Sue este înlocuit cu Bucureștiul lui Baronzi, deși povestea este copiată (producând efecte ridicole, după cum arată Mihai Zamfir, prin prezentarea unui București enorm și tentacular pentru respectarea atmosferei din Paris sau Londra⁷). Așadar, ceea ce ne propunem este să vedem în ce măsură aceste romane conțin o dimensiune planetară a lumii narrative, dincolo de aceste exerciții de autohtonizare prin înlocuirea geografiei interne în procesul de imitație/ „corespondență structurală” și dincolo de expurgarea transnaționalului din istoriile literare naționale prin accentul național.

Geografie literară

Cu toate că anumite tendințe de interpretare a literaturii prin aspectul geografic au rădăcini în secolul al XIX-lea⁸, abordarea și valorizarea binomului literar-geografic a început să capete amploare în secolul trecut și au avut de-a lungul timpului forme variate de definire și diverse aspecte în ceea ce privește înțelegerea

și modalitățile de interpretare a factorului geografic. De la implicita redefinire a noțiunii și semnificației spațialității, odată cu bine-cunoscuta „cotitură spațială” („the spatial turn”), care pune accent pe aspectele referitoare la spațiu și loc în cadrul științelor umaniste și sociale, laolaltă cu prezentarea unei perspective în care geografia nu mai este retrogradă relațiilor sociale⁹, ci devine o parte componentă în cadrul construcției lor¹⁰; și până la concepte operaționale precum „geocritică” („geocriticism”), o adevărată disciplină instituită de Bertrand Westphal, sau „geografie literară” („literary geography”), un lucru rămâne cert — acest domeniu de cercetare interdisciplinar, situat la interferența dintre geografie și studiile literare, a reușit să înglobeze acum, în era digitală, un set de constante ce permit o nouă modalitate de raportare atât la spațiul ficțional prezent în operele literare, cât și la modalitățile de ilustrare a acestuia. Cotitura spațială în istoriografia literară a antrenat, de-a lungul ultimilor ani, în studiile literare de pretutindeni, și o serie de dezbateri cu privire la resemantizarea și recontextualizarea identității literaturilor așa-zicând naționale, dar și la o lărgire semnificativă a orizontului geografic în explicarea fenomenelor literare transnaționale. Propunând preeminența spațialității asupra temporalității ca prim factor ordonator în decupajul analitic, proiectele istoriografice transnaționale merg în răspărul demersurilor care încearcă să ilustreze o omogenitate și o organicitate cel mult artificială, prelucrată narativ urmând un principiu teleologic specific istoriilor naționale tradiționale.

Consecințele unor asemenea demersuri „spațializate” sunt multiple: în primul rând, ele sunt în măsură să genereze întregi istorii transnaționale, care pot trata evenimentialul cultural/literar potrivit unor criterii ce țin de determinismul geografic sau geopolitic al unei regiuni, concentrându-se pe aspectele comune dintre două sau mai multe literaturi (fără a ignora, totuși, diferențele specifice de evoluție), pe primatul intersecționalității regionale asupra influențelor hegemonice¹¹; în al doilea rând, aceste demersuri vin să legitimizeze câteva narațiuni istoriografice care nu au fost tratate prin alte grile sau, când au fost, încercările s-au dovedit a fi forțate – vezi cazul grilei postcoloniale de lectură a literaturilor est-europene¹² –, operând o democratizare relativă a unor regiuni care nu pot fi subsumate unor modele radicale de alteritate; nu în ultimul rând, aceste abordări încearcă să scoată din ecuațiile hegemonice stabilizate istoric unele regiuni, care, deși aflate aproape în mod permanent în sfera de influență a unor centri de putere politică sau culturală, și-au construit o imagine de sine suficient de potentă încât să poată constitui niște alterități ireductibile la simple dihotomii Est-Vest, Nord-Sud sau Centru-Margine, și unele fenomene literare a căror investigație, în termeni de raporturi și de negocieri cu principalele

surse de import (fie că vorbim de model, imaginar sau formulă literară), merită o mai mare atenție.

În continuare, vom opera cu termenul și conceptul de *geografie literară*, explicându-i originea și evoluția, exemplificând acest două aspecte și prezentând ulterior rolul hărților în cadrul interpretării literaturii, dar și modul în care acestea, împreună cu practica de cartografiere și tehnologiile geospațiale, ajung să transforme științele umaniste.

De la literatură la geografie și invers

Utilizat pentru prima oară de scriitorul și ziaristul scoțian William Sharp, sintagma „geografie literară” apare ca titlu al unui roman de-al său, *Literary Geography*, scris în 1904 – lucrare în care include deliberat capitole cu nume sugestive: *Dickens-Land*, *The Brontë Country*, *Scott-Land* sau *The Literary Geography of the English Lakes* și care, chiar în prefață, oferă explicația existenței unei legături între anumiți autori și anumite spații. Cu toate acestea, volumul se limitează la a fi: „un însoțitor de citit în timpul liber pentru cei care rezonează cu alegerile făcute de autor în ceea ce privește scriitorii și locurile”¹³. Același model îl preia și Virginia Woolf un an mai târziu când face recenzie la două romane diferite, *The Thackeray Country* de Lewis Melville și *The Dickens Country* de F.G. Kitson. În cazul acesteia, geografia literară însemna puțin mai mult decât locuri, peisaje sau regiuni asociate cu anumiți scriitori, prezentând modul în care acele spații geografice erau reimaginate în textele scriitorilor¹⁴.

Problema a fost pusă și invers odată cu anul 1970, când o serie de geografi au început să analizeze dacă reprezentarea spațiului dintr-un roman poate fi considerată viabilă în demersul lor de introducere a acelor date într-un studiu monografic. Scopul era evaluare valorii documentare a literaturii, în special cea a romanelor realiste din secolul al XIX-lea, care ofereau descrieri ample și, aparent, demne de luat în calcul ale caracterului distinctiv regional. Dar dimensiunile discursive ale literaturii – limbajul (poetica, retorica, stilul etc.) și forma (genul, compoziția, structura narativă etc.) au fost considerate de către geografi aspecte problematice, și, în consecință, nu au prezentat interes pentru o lectură geografică¹⁵. Așa cum ne prezintă Marc Brousseau în studiul său *Geography's Literature. Progress in Human Geography* (vezi Fig. 1), lucrurile se schimbă odată cu anul 1990, cu *Noua geografie culturală* și așa-numiții „geografi umaniști” („humanistic geographers”), a căror rol a fost central în demonstrarea validității literaturii în cadrul anchetelor geografice.

Practic, începând cu anul 1990 are loc un proces de diversificare a aspectelor ce implică cele două arii de studiu (geografia și literatura) analiza unei game mai

largi de genuri și subgenuri literare, devenind obiectul de studiu pentru ilustrarea și generarea anumitor date geografice.

Year	Approach	Value	Dominant genre	Representation	Themes
1860	1- Regional	Documentary, pedagogical	Nineteenth-century realist and regional literature	Minerals (reflection of geographical reality)	Fact into fiction, regional identity, landscape signatures
1870	2- Humanistic	Empirical, essential, symbolic	Nineteenth-century realist and regional literature	Individualistic collection of the experience of geographical reality	Series of place, expansion of place, spatial video
1880	3- Radical-Materialist	Ideological, critical	Nineteenth-century realist, regional, and popular literature	Minerals (reflection of social conditions of production)	Social (justice in space [class, race, etc.])
1990	4- New cultural geography A	Epistemological, cognitive, transgressive	Modernist, postmodernist, contemporary, science fiction, etc.	Constructive, post-structuralist	Writing the city, urban culture, geographical knowledge, and discourse
2000	5- New cultural geography B	Counter-hegemonic, critical	Colonial and postcolonial, non-Western, children's fiction, fantasy, etc.	Constructive, post-structuralist	Politics of identity and difference (gender, class, ethnicity, sexuality, etc.)

Legend: — Dominant — emerging/contending — specific contributions

Fig. 1: Abordări geografice ale literaturii

Geografia literară în grafice și hărți

Dincolo de procedeul clasic de prezentare a spațiilor geografice în cadrul unui roman, critica a început să valorifice și tipurile diferite de geografii pe care literatura le produce. Altfel spus, cei care abordează textele literare, raportându-se la detaliile ce converg spre ilustrarea geografiei interne a textului, sunt din ce în ce mai atenți la modul în care literatura nu numai că reflectă *geografiile* deja cunoscute cercetătorului, dar generează și geografii proprii¹⁶. Este și cazul lui Franco Moretti, care descrie în studiul său, *Atlas of the European Novel, 1800-1900*, aspectele concludente referitoare la conceptul de geografie literară, indicând delimitarea conceptului în două arii diferite de studiu — pe de o parte, cel al spațiului creat în interiorul romanelor (spațiul ficțional), pe de altă parte, literatura și spațiile reale de la care s-a pornit (spațiul istoric)¹⁷. Din moment ce în prima categorie rolul dominant îl poartă elementul ficțional, un exemplu relevant fiind versiunea prin care Balzac își *construiește* Parisul, cea de-a doua își mută accentul pe spațiul istoric și real. Suprapunerea lor nu e imposibilă, dar distincția de la care pornește analiza reprezentării spațialității este una esențială¹⁸.

Totuși, în cazul lui Moretti, geografia literară presupune generarea unor hărți concepute din date cantitative (și realizate în mod deliberat într-o manieră grafică și abstractă), ce servesc drept mijloc de corelare între diverse aspecte sau potențiale traiectorii narrative existente în ambele tipuri de spații (ficionale sau istorice). De exemplu, Moretti demonstrează modul în care distanțele scurte, traseele simpliste și cotidiene parcurse de personajele romanelor picarești moderne, aspecte contrastante exotismului pe care romanul de aventuri din antichitate îl prezintă, contribuie la interpretarea noțiunii de *națiune* drept „spațiu familiar”¹⁹. În același registru, detaliile privind căsătoriile cu eroine din afara regiunii lor de naștere permit cititorilor de romane cavalești estimarea dimensiunilor reale ale unui anumit teritoriu²⁰. În ceea ce privește geografia culturală, hărțile lui Moretti conectează istoria cărților cu istoria evoluției formelor

romanice, demonstrând diferențele stabilite la nivel geografic în materie de producție, traducere și lectură.

Indiferent de natura spațiului prezent în roman, metoda de lucru rămâne aceeași, pentru că hărțile, sub forma lor de instrument analitic, permit două lucruri, spune Moretti: „În primul rând, ele evidențiază relația dintre tipologia formelor literare și spațiu: fiecare cu geometria sa particulară, limitele, tabuurile sale spațiale și rutele preferate. Apoi, hărțile scot la lumină logica internă a narațiunii: domeniul semiotic în jurul căruia un subiect se formează și modul acestuia de autoorganizare”²¹. Motivația din spatele acestei succinte incursiuni în domeniul geografiei literare, care în cercetarea filologică românească a fost folosită recent pentru a detalia și explicita vizual importul de literatură străină prin traduceri²², ține de natura datelor procesate în acest studiu. Mai mult decât niște simple plasări în spații fie previzibile, fie voit exotice, *geografia internă* a romanului românesc de secol XIX relevă, după cum vom vedea, anumite tipare genetice, genologice și negociative în câmpul literar românesc emergent.

Model străin, formă locală, geografie globală

Ca și în cazul prozei ruse, modelele romanului românesc incipient sunt cele franceze - fie pe filiera romanului istoric în genul propus de Alexandre Dumas, fie pe aceea a romanului senzaționalist și de mistere brevetat și dezvoltat de Eugène Sue. De altfel, două aspecte extrem de importante ar trebui menționate aici: în primul rând, faptul că modelul francez în cultura română a fost importat, conform ultimilor studii, prin administrație rusească²³; în al doilea rând, faptul că modelul cultural francez a fost dominant pentru întreaga perioadă a secolului al XIX-lea, cu toate că au existat forme de contracarare a acestei influențe puternice prin ceea ce Andrei Terian a numit „compensație” – importarea modelului german de către gruparea de la Junimea, spre exemplu, pentru contrabalansarea prezenței culturale franceze din spațiul românesc²⁴. Trei sferturi din producția autohtonă de romane din secolul al XIX-lea e publicată în Bucureștiul francofil și francofon (dintre cele 157 de romane analizate de noi, 118 sunt publicate în diverse edituri și tipografii din capitală, ceea ce reprezintă, cu o aproximație de suficientă acuratețe, 75% din totalul producției românești de secol al XIX-lea). Aculturația noastră pe model francez nu avea cum să decurgă diferit în cazul romanului autohton, care, cel puțin în relație cu programele de traducere din spațiul românesc, devine aici o sinecdochă a culturii franceze²⁵. Iar dacă vom analiza și cele 40 de romane apărute la diverse edituri din Brașov, Sibiu, Pesta sau Iași, vom vedea că și acolo tot modelul francez e dominant –

chiar și în cazul cărților apărute în Transilvania sau în Imperiul Austro-Ungar. Desigur, locul în care sunt publicate romanele decide asupra locului acțiunii într-o măsură uriașă. În ceea ce privește acțiunea romanelor, aproape 72% au acțiunea în spațiul românesc. În proporție de 51% din romane au acțiunea principală pe teritoriul Țării Românești, 14,% pe teritoriul Moldovei și 4% pe teritoriul Transilvaniei. Un rest de 3,4% rămâne nespecificat în spațiul românesc. Așadar, deși majoritatea instituțiilor literare care au participat în secolul al XIX-lea la formarea unei conștiințe a romanului local s-au înființat/au activat la Iași, romanul românesc de secol al XIX-lea se întâmplă în mare parte în Sud, în ceea ce a fost Țara Românească până la Unirea din 1859. Și asta tocmai pentru că, așa cum am precizat mai sus, romanul nu doar că se lovește de lipsa de interes a cititorilor în secolul al XIX-lea, dar este și considerat un gen neimportant în economia literaturii înalte din această perioadă. De altfel, așa cum a arătat Donald Sassoon, romanul este considerat până la 1830 în întreaga Europă un gen minor, nefrecventabil datorită „misiunii” sale de consum²⁶. Abia după generația lui Balzac romanul capătă avânt în analizele literare europene alături de poezie, iar în spațiul românesc acest schimb de perspectivă asupra genului are o întârziere considerabilă. Dar vine pe filieră franceză mai ales în Bucureștiul francofil, după cum am anunțat, dezvoltându-se tot mai puternic spre finalul secolului din punctul de vedere al producției literare²⁷.

Cu toate acestea, dintr-o perspectivă cantitativă, mare parte din acțiunea romanelor nu se întâmplă în Franța. După cum a explicat în repetate rânduri Franco Moretti în ceea ce privește modelul imitației (fie, al circulației literaturii prin împrumut, după modelul *valului*), schema de împrumut cultural/literar urmează logica unui compromis constant între „foreign form and local materials”²⁸. Astfel, cu toate că influența majoră asupra formulei poate fi decodată, geografia internă a romanului reprezintă o autohtonizare a genului prin compensația geografică. Doar 8 romane din cele 157 au acțiunea în Franța și doar 2 din acestea au acțiunea exclusiv în Franța, cu toate că ele sunt replici ale romanului francez. Pentru o analiză a geografiei interne am căutat astfel locul principal în care se întâmplă acțiunea și locurile menționate în romane (pentru cercetarea de față am lucrat în echipă cu note de lectură, nu am intrat încă în romane prin procesarea informatică a textului). Dacă unele romane din această perioadă sunt adevărate calcuri după romanul francez, strategia principală de autohtonizare este exact eliminarea acțiunii care se petrece în Franța. Desigur, în logica romanului românesc de secol al XIX-lea, Parisul este unul dintre cele mai des întâlnite orașe ale acțiunii. 58 de romane au acțiunea în București (numărul cel mai mare în romanul românesc de secol

al XIX-lea), 9 în Iași și 8 în Paris. Parisul este cel mai frecvent întâlnit oraș străin al desfășurării acțiunii din romane, urmat de Constantinopol (6 romane), Roma (4 romane), Veneția (3 romane) etc., dar punctează extrem de puțin ca loc principal al acțiunii, loc care se autohtonizează extrem de tare. Însă într-o ierarhie a orașelor menționate, complexul față de centrul cultural al lumii din secolul al XIX-lea, după cum l-a descris Pascale Casanova, se arată fără rest: deși doar 8 romane au acțiunea și în Paris, orașul francez este menționat cel mai des în romanele românești din secolul al XIX-lea (de 43 de ori), în timp ce Bucureștiul este menționat mai puțin în romanele care nu au acțiunea majoră acolo (de 34 de ori). Apoi, cu toate că doar un roman are acțiunea la Viena, acesta este al doilea cel mai prezent loc din romane (fie prin călătoriile personajelor în Viena, fie prin povești în rama romanelor care dezvoltă anecdotic spații din oraș, fie prin personaje care vin din acele spații și care aduc un import de străin în romanul românesc). Așadar, deși majoritatea acțiunilor se petrec în spațiul românesc, bătălia reală pentru geografia internă a romanului se duce tot între Paris și Viena. Pe scurt, exercițiul de autohtonizare trădează un complex clar: deși se întâmplă rar lucrurile în străinătate față de cât de des se întâmplă în spațiile românești, se vorbește mereu de străinătate. Deși acțiunea se întâmplă în Țara Românească și în Moldova, se vorbește mereu de Franța, de Italia sau de Rusia. Ceea ce înseamnă că, deși autohtonizează prin geografie locală excesivă, romanul românesc bovarizează printr-o geografie planetară excesivă. Nu avem loc deocamdată să explicăm toate implicațiile acestui fapt, dar considerăm că ele sunt importante atât pentru discutarea geografiei interne a literaturii, cât și pentru deconstruirea ideii de reprezentare a naționalului în secolul al XIX-lea.

Desigur, geografia extinsă, planetară, a romanului românesc în zorii genului este frapantă și câteva explicații sumare merită aduse. În *Pășurile unui american în România*, de Nicolae D. Xenopol din 1880, vizita unui american e utilizată pentru a scoate în față, prin perspectiva exotizantă a acestuia, neajunsurile sociale din societatea românească. Invers, în *Frații Lupu. Viața, întâmplările și voiagiurile lor prin America de Nord*, E. Lupu (pseudonimul lui Z. C. Arbore) din 1891, sau în *Gambuzino sau Căutătorii de aur* din 1891, călătoria în America a unor români este utilizată pentru a prezenta întinsele câmpii și văi ale sudului american. Așadar, pe urmele unor Jules Verne sau Fenimore Cooper, autorii români imită o literatură de aventuri prin care apar primele portretizări autohtone ale unor spații complet îndepărtate. Mai mult, începând cu 1893, tot prin anarhistul Zamfir Arbore, apare un prim roman despre plecarea politică în America a unui tânăr moldovean. Apoi, prin N. D. Popescu și *Tălbăriile banditului Mihale Bunea, născut în comuna Roșu, districtul Ilfov*, din 1894, universul romanesc local introduce Japonia

în geografia internă a romanului²⁹.

Necercetate și invizibile în istoriile literare și în studiile despre literatura română din secolul al XIX-lea rămâne și un alt aspect legat de preponderența pentru spații urbane: ipoteza genologică. În mod categoric, există o selecție geografică internă determinată de genurile dominante ale romanelor în discuție. Astfel, romanele de senzație, ca să operăm cu o clasificare stabilizată conceptual în istoriografia românească, cele de mistere și cele sentimentale, preluate din modelul francez, vor manifesta o preocupare specifică pentru urban (Radu Ionescu, *Don Juanii Bucureștilor*, seria de trei volume semnate de C.D. Aricescu, *Misterele căsătoriei*, Petru Vulcan, *Fecioara. Psihologie socială* sau romanul lui Panait Macri *Sugrumarea Teodorei*) din cauza unui imperativ de ordin genologic. Sunt vizate, în spațiul românesc, orașe precum București, Iași, Ploiești și, detaliu semnificativ, orașe extra-teritoriale precum Parisul, Veneția sau Roma. De cealaltă parte, romanul haiducesc (reprezentat prin suita de volume publicate de N.D. Popescu, *Bucura Dumbravă* sau Th. M. Stoenescu) va prefera mediul silvestru, satul sau, în câteva cazuri izolate, târgul de provincie. Astfel, pe lângă autohtonizarea formulei și a tramei, însăși pătrunderea genurilor de consum a determinat plasarea, în spații geografice specifice, a unor trame românești. Un caz semnificativ nu doar pentru începuturile romanului românesc, ci și pentru începuturile negocierilor dintre formulă și spațiu privilegiat îl reprezintă *Elvira sau amorul fără de sfârșit. Romans original*, apărut în 1845 și semnat cu inițialele D.F.B.. Primul roman erotic românesc și unul dintre primele noastre romane moderne, după Paul Cornea³⁰ este plasat în Spania secolului al IX-lea. Un caz romanțios de „amor nefericit” (*Elvira, femeie frumoasă, dar nefericită, asuprită de un soț tiranic, se îndrăgostește de mai sensibilul Alfons Durvil, însă dragostea celor doi, văzută drept un păcat, provoacă sinuciderea Elvirei și dispariția pretendentului, lăsându-l doar pe soțul abuziv neconsolat*), dedicat, după cum suntem anunțați în prefața semnată de autor, „sexului frumos” („Când m-am apucat să compui romanul acesta, eram hotărât și aveam multă plăcere ca să-l închin Sexului Frumos, fiindcă are într-însul niște pasajuri ce crez că interesează pe oricare Damă tânără...”), și care deschide o întreagă serie de colportaje românești reprezentând *majoritar* - după cum vom vedea - producția de roman autohton în acest secol, e plasat în străinătate și are personaje străine. Tot ce ține de specificitatea autohtonă a acestui artefact literar rămâne deznodământul tragic, grefat pe o tipologie moralizatoare (același autor scrie, în prefață: „În uvrajul acesta vor vedea cititorii că ating mult sau puțin coarda părinților de copii”). Așadar, departe de a fi simple bovarisme exotice, romanele unor Arbore sau D.F.B. introduc în universul literar românesc spații străine din rațiuni politice și ideologice.

Harta 1.1.: Țările în care se petrece acțiunea în romanul românesc (1844-1900)

Harta 1.2.: Țările menționate în romanul românesc (1844-1900)

Rural și urban în geografia internă a romanului

Însă ceea ce e cu adevărat surprinzător, și credem că e unul dintre câștigurile de substanță ale cercetării noastre, este faptul că - din punctul de vedere al geografiei lui interne - romanul românesc emergent nu este unul rural, așa cum stabiliseră istoriile literare cele mai importante de până acum și nici măcar unul cu acțiune în mediul rural. Călinescu, de pildă, era convins că, la „Momentul 1880”, cum îl denumește în marea lui *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, încă aveam de-a face în proză cu o „promoție a ruralilor”. Nicolae Manolescu, în *Istoria critică a literaturii române*, pleca în descrierea *Începuturilor romanului* de la axioma că aceste romane „aparțin, e drept, unor autori cultivați, deloc naivi și zugrăvesc o lume de țărani, răzeși sau boieri în modalitatea adesea costumbristă, dar sunt deja impregnate de spiritul romanului popular (senzațional, mister etc.)”³¹. Spunem că Manolescu tratează această descriere a romanului românesc emergent drept rural și „costumbrist” ca pe o axiomă fiindcă, la fel ca în cazul unei axiome, o consideră autosuficientă - și nu ține să o verifice prin raportare la realitatea textelor avute în vedere. Cu toate că același Manolescu prezentase deja în *Arca lui Noe* specificul românesc al secolului al XIX-lea mult mai nuanțat³², în momentul publicării *Istoriei* a decis să renunțe la nuanțe pentru a descrie romanul din această perioadă drept unul care zugrăvește „o lume de țărani, răzeși sau boieri”. Iar Dan Mănuță, în *Lectură și interpretare. Un model epic* (1988), are și el convingerea (reprodusă aprobator și de către Nicolae Manolescu, în paginile amintite despre *Începuturile romanului din Istoria critică...*), de asemenea greu de explicat prin raportare la realitatea empirică efectivă a acțiunii din aceste romane, după care ele ar „resuscita simbolistica rustică”, având drept figură centrală natura unui fel de *bon sauvage* rousseaist, reciclat drept „bonus pastor”, cu formula lui Mănuță. Mai mult, după cum arată Cosmin Borza într-un articol recent, ideea că romanul românesc ar fi preponderent rural s-a păstrat până în anii în care Lovinescu și-a scris *Istoria*. Borza explică faptul că întreaga pledoarie a modernismului lovinescian s-a bazat pe ideea necesității depășirii unei literaturi preponderent rurale³³. Criticul descrie acțiunea lui Lovinescu drept o formă de „ultimately fighting against an ideologically constructed opponent and not against a real phenomenon” și descrie caracterul preponderent rural al romanului românesc drept „non-existent in fact”.

Dacă nu ne tratăm însă convingerile drept axiome și facem efortul să le verificăm raportându-le la realitatea internă a acțiunii romanelor în cauză, surpriza este de proporții: romanul românesc incipient, departe de a fi unul rural și „costumbrist”, este - dimpotrivă - unul plasat în medii cu o covârșitoare preponderență urbană. În ce privește distincția dintre urban și rural, trebuie spus

din capul locului că s-a avut în vedere întregul spectru de prefaceri civilizaționale ale spațiului românesc din secolul al XIX-lea. În Moldova și Țara Românească, începuturile urbanizării au avut loc după 1831, odată cu trasarea primelor semne ale civilizației orașenești în Regulamentele organice. Explozia urbană vine abia după unirea Principatelor (abia acum apar primele orașe bine definite nu doar la nivel de imaginar, ci și la nivel de dezvoltare edilitară și urbanistică - transport public, salubritate, aducție de apă, lucrări de asanare, apariția școlilor și a spitalelor etc.), care marchează nu doar tranziția de la târg la oraș, ci și apariția unor tipuri așa-zicând genetice de orașe: pe lângă orașul-târg mai pot fi amintite orașele portuare sau cele formate pe baza resurselor locale (subterane sau de suprafață). Din punct de vedere social, începuturile industrializării, laolaltă cu migrația forței de muncă calificate din Transilvania (dar și a meșterilor și a meșteșugarilor) au marcat decisiv dezvoltarea urbană în spațiul românesc. Însă cu toate aceste progrese, decalajele civilizaționale s-au menținut. Potrivit cercetătorilor de la proiectul *Imago Romaniae* (care aparține Muzeului Național de Istorie a României), „Bucureștii, deși era capitala României, păstrează multă vreme imaginea de contrast descrisă de călătorii străini, în care «palatul și coliba stau alături». Același clișeu exista, de altfel, în toate târgurile românești: lipsa unor artere pavate, a căilor ferate, porturi neamenajate, poduri rudimentare, canalizare nu exista. Clădirile erau mici, insalubre și construite haotic, fără un plan care să le alinieze față de vecini și de străzi”³⁴.

Chiar și așa, însă, orașul persistă la nivel de imaginar. București, Iași, Galați, Brăila, Craiova, Ploiești, Bacău, Suceava, Piatra-Neamț, laolaltă cu burgurile medievale din Transilvania (Brașov și Sibiu în speță), apar ca spații urbane privilegiate în romanele de secol XIX. După un *overview* al acestor romane apărute între 1845 și 1865, constatăm că numai unul are acțiunea plasată exclusiv la sat - e vorba despre *Elena* lui Bolintineanu, publicat în 1862 și subintitulat *Roman original de datine politic-filosofic* - având, prin urmare, intenții și pretenții de roman mai „serios” decât cel pur și simplu rural. Mai există, apoi, în această perioadă dintre 1845 și 1865, un roman cu acțiunea plasată în mediul silvestru, *Aldo și Aminta sau Bandiții* al lui C. Boerescu (1855), și încă unul al cărui mediu e acela al mahalalei (*Hoții și Hagiul* de Al. Pelimon, 1853). Cu excepția acestor trei romane, tot restul romanelor publicate până în 1865 au acțiunea plasată în orașe sau târguri sau la curți domnești și sunt, așadar, cu totul altceva decât romane rurale. E surprinzător să constați asta - și, de asemenea, la fel de surprinzător să constați că predominanța cronotopului urban în romanul românesc se păstrează pe toată durata secolului al 19-lea. Din cele 157 de romane care formează corpul analizei noastre cantitative, 46 au o acțiune care se desfășoară, fie integral, fie parțial, la sat; restul de 112 se desfășoară la oraș sau în zone urbanizate - ceea

ce înseamnă că 71% din romanul românesc de secol 19 este, contrar percepției dominante a istoriei literare, *un roman profund urban* sub raportul geografiei lui interne. Care ar fi, aşadar, aceste oraşe în desfăşurarea acţiunii?

După cum arată hărțile 2.1. și 2.2., metropolele planetare cele mai prezente sunt cele europene. Paris, Londra, Roma, Viena, Istanbul. Dar ce este cu adevărat interesant este intrarea în universul literar românesc ca locuri ale desfășurării acțiunii a orașelor de coastă din America de Nord, în special San Francisco și New York. Există o orientare vestică a orașelor acțiunii și în ceea ce privește orașele menționate. Comunicarea asiatică este aproape inexistentă, iar cea africană trădează un complex de exotizare specific secolului: deși Africa de Sud este menționată în romane, nu apare niciun oraș din aceste locuri în literatura secolului al XIX-lea, arătând că pentru cultura română, continentul este mai ales un simbol și nu neapărat purtătorul unei geografii concrete. La fel, cu toate că există jurnale de călătorie în Africa (cel mai celebru fiind al lui Vasile Alecsandri) și jurnale de călătorie în China (cunoscutul *travelogue* de spion al lui Milescu Spătaru)³⁵, romanul nu pare să le continue. Romanul românesc este interesat, atât ca loc al acțiunii, cât și ca menționare, de America de Nord, cu toate că nu există legături culturale complexe vizibile de traducere sau comunicare între aceste spații, afară de unul, extrem de important: traducerea romanului *Uncle Tom's Cabin* de Harriet Beecher Stowe în 1853 sub titlul *Coliba lui moșu Toma sau viața negrilor în sudul Statelor Unite din America*. Romanul are o prefață scrisă de Mihail Kogălniceanu intitulată „o ochire asupra sclaviei” și, așa cum arată Rodica Mihăilă, traducerea vine să completeze o pledoarie constantă în spațiul românesc pentru eliberarea romilor³⁶. Apoi, alte romane traduse în spațiul românesc în secolul al XIX-lea sunt scrise de Mary Agnes Flemming, de Thomas Meyne Reid sau Francis Bret Harte – majoritatea de aventuri, reprezentând tendința către romanul de senzații. Dar ce e important: deși nu e prezent în publicistică, în dezbateri culturale sau în critica literară, spațiul american este prezent în roman pe filieră politică. Prin traducerea lui Beecher Stowe și, invers, prin proiecția politică a Americii de către Zamfir Arbore.

O orientare secundară, dar extrem de fertilă din punct de vedere teoretic, o reprezintă orașele portuare ale lumii, care atrag tramele unor romancierii precum N.D. Popescu, Zamfir Arbore, Ilie Ighel sau Constantin de Stamati-Ciurea. Sankt Petersburg, Odessa, Cork, Nicolaev, Napoli, Istanbul sunt doar câteva noduri topografice portuare care generează adevărate forțe de atracție pentru tramele romancierilor români. Se pot identifica, aşadar, două tipuri de cosmopolitism conform geografiei interne românești: unul de metropolă, acoperit anterior, și unul de coastă, care vizează orașele portuare în care sunt aglomerate puncte nodale de tramă. Acest

din urmă tip de cosmopolitism a mai fost abordat, cu alte ocazii și cu rezultate deosebit de relevante, în istoriografiile literare spațializate. În acest sens, Andrei Terian³⁷ discută despre două tipuri de modele: „modelul arhipelagului” (propus de Hervé Théry³⁸) și modelul „orașelor marginocentrice” abordat de Marcel Cornis-Pope și John Neubauer în volumul secund al *Istoriei culturilor literare a Europei Centrale și de Est*³⁹.

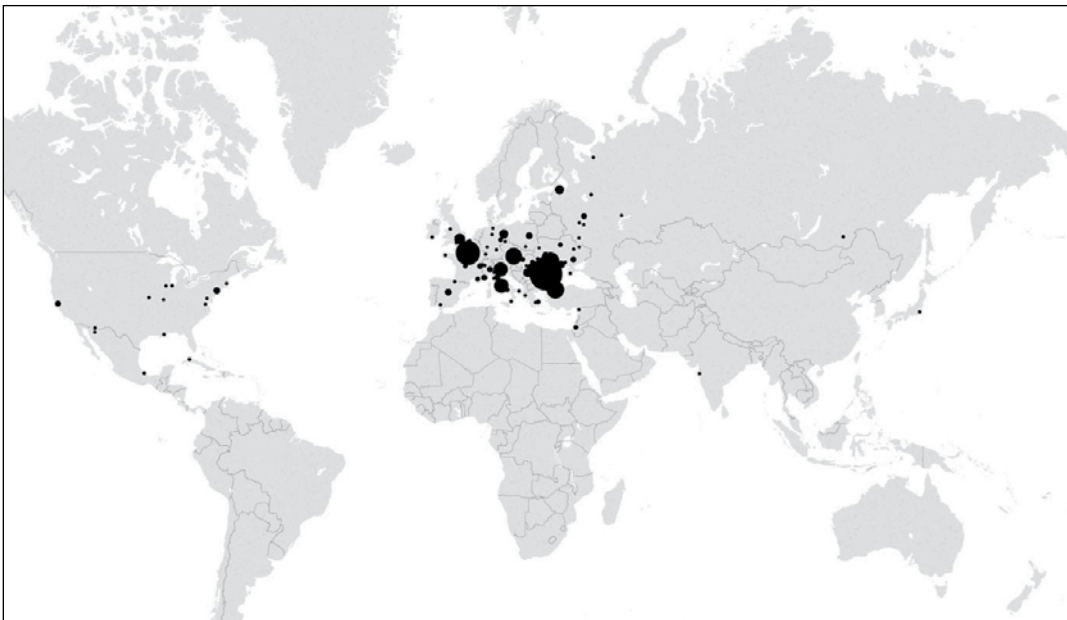
În cazul corpusului românesc investigat aici, modelul arhipelagului pare unul deosebit de funcțional, cu atât mai mult cu cât el dublează o altă tendință, de data aceasta identificabilă în spațiul autohton: cea a preeminenței orașelor portuare și a celor situate de-a lungul marilor râuri în fața altor centre urbane autohtone (vezi Harta 4.1.). Dacă privim cu atenție harta, se poate vedea că narațiunile care nu sunt concentrate asupra orașelor dominante (București și Iași) urmează o logică hidrografică, orașele de-a lungul Dunării, a Siretului sau a Oltului, laolaltă cu cele portuare (naționale și mondiale) acumulând un procent semnificativ (aproximativ 18%) al tramelor acestor romane. Acest procent este cu atât mai semnificativ cu cât, din totalul romanelor investigate, aproximativ 21% nu au specificat un spațiu al desfășurării acțiunii. Ceea ce înseamnă că, la nivel macro, romanul românesc, acolo unde nu își stabilizează un centru urban „canonic” (capitala, reședința de tron, metropola etc.), își caută desfacerea tramei în aceste „noduri topografice” de dispersie, în niște „arhipelaguri” care capitalizează într-o logică centripetă un număr semnificativ de fire narative.

În ce privește cele 46 de romane având, sub o formă sau alta, parțial sau integral, un cronotop rural, mediile în care se desfășoară acțiunea (ceea ce putem denumi drept geografia lor internă, sau cronotopul lor) sunt distribuite după cum urmează: există 13 romane a căror acțiune se petrece exclusiv la sat; există 12 romane a căror acțiune e plasată deopotrivă și la sat, și la oraș; există alte 12 romane în care satul apare, în diverse combinații, ca mediu al desfășurării acțiunii alături de târg și de moșie; există 6 romane a căror acțiune se petrece deopotrivă la sat și în mediul silvestru (*Domnul de Ghiavazi Măria Sa* de Theochar Alexi, 1888; *Drăgușin Haiducul. Istorie adevărată* de T.M. Stoenescu, 1892, respectiv *Corbea. Istoria originală* de același T.M. Stoenescu, 1893; *Grozea, mare haiduc național*, publicat de un anume D.D.P. în 1882; *Coliba Măriucăi. Roman național*, de V.A. Urechia, apărut în 1855 în foileton și în 1883 în volum; *Radu Anghel. Nuvelă originală* de N.D. Popescu, în 1893); există 2 romane în care acțiunea se petrece în trei medii diferite - la oraș, în mediul silvestru și la sat (*Tunsul haiduc. Nuvelă originală* de N.D. Popescu, publicat în 1870 ca foileton și în 1881 în volum, respectiv *Horea. Roman original după actele istorice publicate de Al. Papiu, A. Odobescu, N. Densusianu și tradiție*, de I. Pop-Florantin, publicat direct în volum în 1885);

Harta 2.1.: Orașe în care se petrece acțiunea în romanul românesc (1844-1900). Cadrul planetar

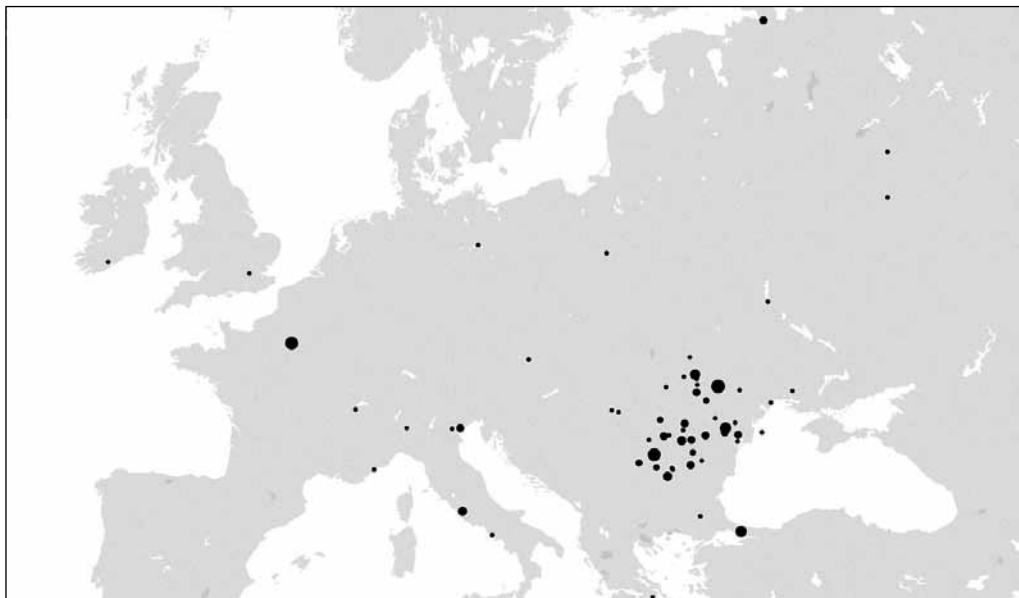

Harta 2.2.: Orașe menționate în romanul românesc (1844-1900).
Cadrul planetar

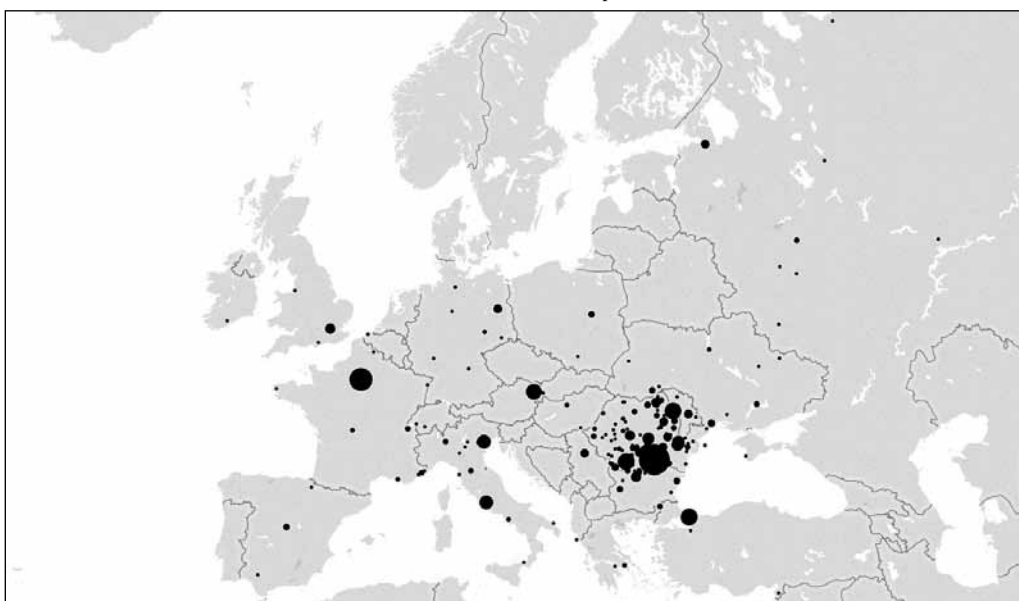
există, în fine, un roman în care desfășurarea acțiunii se petrece succesiv la sat și în mănăstire (*Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria* de C.D. Aricescu, 1871)⁴⁰.

È, după cum spuneam, surprinzătoare această predominanță netă a urbanului ca mediu epic al romanului românesc de secol 19. Pe de o parte, ea contrazice percepția de până acum a istoriei literare; pe de alta, explică de ce intuiția lui Lovinescu privind natura necesarmente urbană a prozei era una corectă – și, de asemenea, de ce ea a avut o influență imediat

atât de puternică: *primo*, fiindcă ea venea să urbanizeze ceea ce era deja urbanizat, ducea altfel spus o bătălie de la bun început câștigată; *secundo*, fiindcă romancierul român a trebuit să facă doar efortul de a adapta la mediul deja urbanizat psihologia personajelor lui. Astfel, ceea ce descrie recent Cosmin Borza ca fiind o „discriminare a celei mai numeroase clase” pentru perioada 1896-2000, unde totalul de romane rurale contabilizate de el este de doar 7%⁴¹ se întâmplă deja din perioada 1844-1900.

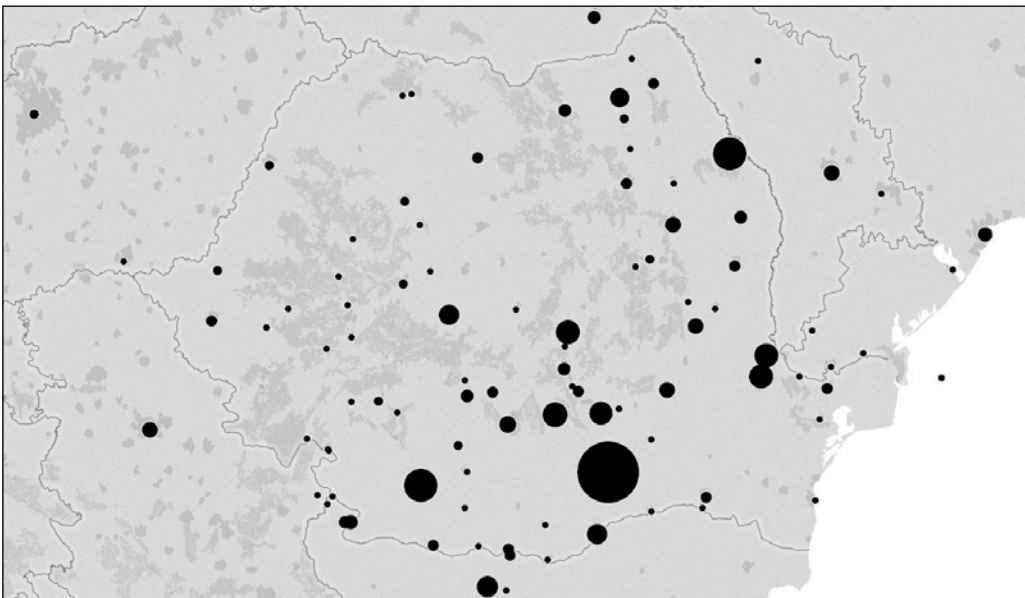
Harta 3.1.: Orașe în care se petrece acțiunea în romanul românesc (1844-1900). Cadrul european

Harta 3.2.: Orașe menționate în romanul românesc (1844-1900). Cadrul european

Harta 4.1.: Orașe în care se desfășoară acțiunea în romanul românesc (1844-1900).
Cadrul românesc

Harta 4.2.: Orașe menționate în romanul românesc (1844-1900).
Cadrul românesc

Note:

1. Christian Moraru, "Decompressing Culture: Three Steps toward a Geomethodology", în *The Planetary Turn*, ed. Amy J. Elias și Christian Moraru (Evanston: Northwestern University Press, 2015), 211-244.
2. Nicolae Iorga, „De ce n-avem roman”, *Lupta*, nr. 1090 (1 aprilie 1890). Reprodus în N. Iorga, *Pagini de tinerețe*, vol. II (București: Editura pentru literatură, 1968).
3. Titu Maiorescu, „Literatura română și străinătatea”, *Convorbiri literare*, nr. 10-11 (1882). Reprodus în Titu Maiorescu, *Critice*, vol. II (București: Editura pentru literatură, 1967).
4. Cel mai recent în mod convingător în Andrei Terian, „Mihai Eminescu. From National Mythology to the World Pantheon”, în *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru, și Andrei Terian (New York: Bloomsbury Academic, 2018).
5. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediție revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru (București: Minerva 1986), 4.
6. Vezi Alex Goldiș, „Beyond Nation Building: Literary History as Transnational Geolocation”, în *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru, și Andrei Terian (New York: Bloomsbury Academic, 2018), 95-115.
7. Mihai Zamfir, *Panorama alternativă a literaturii române* (București: Cartea Românească, 2010), 141: „Singurul interes pe care îl mai pot prezenta aceste romane se rezumă la surprinderea cadrului material și social al Bucureștiului, pe cale să devină un oraș modern. Descriindu-l, romancierii români aveau în minte orașul tentacular propriu romanelor occidentale, Parisul ori Londra, și făceau tot posibilul ca așezarea de pe Dâmbovița să semene cit mai mult cu monștrii citadini din romanele «negre»”.
8. Cel mai cunoscut este, desigur, cazul lui H. A. Taine care, în prefața *la Istoria literaturii engleze* vorbește despre *milieu* ca determinism geografic, numit de Andrei Terian serie de „date geo-climatice”. Vezi Andrei Terian, *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii* (București: Muzeul Literaturii Române, 2013), 76. Vezi Armin H. Koller, „Johann Gottfried Herder and Hippolyte Taine: Their Theories of Milieu,” *PMLA*, Vol. 27 (1912): xxxix.
9. Pentru o investigație a „cotiturii spațiale” în istoriografia literară, vezi Fernando Cabo Aseguinolaza, „The Spatial Turn in Literary Historiography”, *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, vol. 13, no. 5 (2011).
10. „The spatial turn is much more substantive, involving a reworking of the very notion and significance of spatiality to offer a perspective in which space is every bit as important as time in the unfolding of human affairs, a view in which geography is not relegated to an afterthought of social relations, but is intimately involved in their construction.”, Barney Warf și Santa Arias, *The Spatial Turn. Interdisciplinary perspectives* (London and New York: Routledge, 2008), 18.
11. Cel mai cunoscut exemplu este cel al istoriei culturilor din Europa Centrală și de Est propus de Marcel Cornis Pope și John Neubauer. Terian mai numește în studiul menționat și *Literary Cultures of Latin America. A Comparative History*, vol. I-III, ed. Mario J. Valdés, Djelal Kadir (Oxford: Oxford University Press, 2004); *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctions and Disjunctions in the 19th and 20th Centuries*, vol. I-IV, ed. Marcel Cornis-Pope, John Neubauer (Amsterdam: John Benjamins, 2004-2010); *A Comparative History of Literatures in the Iberian Peninsula*, vol. I, ed. Fernando Cabo Aseguinolaza, Anxo Abuín Gonzalez, César Domínguez (Amsterdam: John Benjamins, 2010).
12. Vezi, pentru o discuție aplicată asupra tuturor aspectelor ce țin de grila postcolonială de studiu al culturilor central- și est-europene, capitolul „Există un (post)colonialism central- și est-european? Pentru o teorie unitară a dependenței interliterare”, în Andrei Terian, *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii* (București: Muzeul Literaturii Române, 2013), 104-129. Vezi și David Morariu, „Anticolonizare și autocolonizare: relație cauză-efect. Cazul traducerilor”, *Revista Transilvania*, nr. 2 (2019): 4-10. Vezi și Bogdan Ștefănescu, *Postcommunism/Postcolonialism: Siblings of Subalternity* (București: Editura Universității din București, 2013).
13. „The present volume aims at nothing more than to be a readable companion in times of leisure for those who are in sympathy with the author's choice of writers and localities”. William Sharp, *Literary Geography* (London: Office of the „Pall Mall Publications”, 1904), 12.
14. Neal Alexander, „On Literary Geographies”, *Literary Geographies*, vol. 1. no. 1 (2015): 3-6, <https://www.literarygeographies.net/index.php/LitGeogs/article/view/1-2>.
15. M. Brosseau, *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 6 (Oxford: Elsevier, 2009), 212.
16. Ibidem, 216.
17. „Such a literary geography, however, can refer to two very different things so It may indicate the study of space in literature; or else, of literature in space.” Franco Moretti, *Atlas of the European Novel, 1800-1900* (New York: Verso, 1998), p. 3.
18. În acest sens cel mai important studiu în România prin raportarea hărții reale la geografia internă a romanului românesc este Teodora Susarenco, „Geocriticism: pentru o interpretare a romanului românesc despre Revoluției de la 1989”, *Revista Transilvania*, nr. 11-12 (2018): 65-69. Pot fi menționate cu diferențe metodologice și studiile Andreei Răuceanu, vezi Andreea Răuceanu, *Bucureștiul lui Mircea Eliade: elemente de geografie literară* (București: Humanitas, 2013).
19. Moretti, *Atlas*, 51.
20. Ibidem, 22- 23.
21. „In the meantime, what do literary maps allow us to see? Two things, basically. First, they highlight the *ortgebunden*, place-bound nature of literary forms: each of them with its peculiar geometry, its boundaries, its spatial taboos and favorite routes. And then, maps bring to light the internal logic of narrative: the semiotic domain around which a plot

coalesces and self-organizes.”, Ibidem, 6.

22. vezi Vlad Pojoga, “A Survey of Poetry Translations in Romanian Periodicals (1990-2015)”, în *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, ed. Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga (Berlin: Peter Lang, 2018), 99-122; Ștefan Baghiu, “Translating Hemispheres: Eastern Europe and the Global South Connection through Translationscapes of Poverty”, *Comparative Literature Studies*, Vol. 56, No. 3, Special Issue: Comparative Cultural Studies – The Budapest Conference 2018 (2019): 487-503.
23. „Under the Russian protectorate French had the status of a more or less official language, used for correspondence with foreign powers, consular officials and so forth.” Alex Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture: Literacy and the Development of National Identity* (London: I.B Tauris, 2013), 63.
24. Andrei Terian, “National Literature, World Literatures, and Universality in Romanian Cultural Criticism 1867-1947”, in *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. 15.4 (2013), <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol15/iss5/11>.
25. „French literature has always appeared as an undeniably complete model for Romanian literature, transplanted in its morphological integrality, and fully functional at every level of Romanian culture.” Ștefan Baghiu, „The French Novel in Translation: A Distant Reading for Romania during Communism (1944-1989)”, *Transylvanian Review*, Supplement 1, vol. 28 (2019): 83-100.
26. Donald Sassoon, *The Culture of the Europeans. From 1800 to the Present* (London: HarperCollins, 2011).
27. Pentru o analiză cantitativă a romanului produs/tradus în România din secolul al XIX-lea până în anii 2000, vezi Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement 1 (2019): 55-71.
28. Franco Moretti, „Conjectures on World Literature”. *New Left Review*, 1 (2000).
29. Vezi DCRR – *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Academia Română, 2004).
30. Paul Cornea, *Oamenii începutului de drum: studii și cercetări asupra epocii pașoptiste* (București: Cartea Românească, 1974), 124-7.
31. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* (Pitești: Paralela 45, 2008), 342.
32. Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe* (București: Gramar, 1998), 62: „Romanesc al intrigii și al psihologiei deopotrivă: de aici se naște atât romanul senzational, de mistere, cât și acela sentimental, de intenție psihologică. Unul e mai plebeu și mai burghez, cultivă medii orașenești sau periferice; celălalt are încă vagi fumuri aristocratice, fuge de colectivismul industrial, elogiază viața la țară (dar nu viața țăranilor) și se consacră eroticii, pasiunilor, analizei sufletului individual și solitar. Misterele din București ale lui Ioan M. Bujoreanu ilustrează întâia categorie, Manoil și Elena pe a doua”. Mai mult, Manolescu vorbește aici chiar despre faptul că „la

începuturile sale romanul nostru e citadin și bucureștean. Va deveni rural (creând lui E. Lovi-nescu marea problemă) prin ardeleni, în special, după 1900.” Desigur, dincolo de faptul că nici după 1900 romanul românesc nu devine rural, el va schimba ipoteza în *Istorie*.

33. Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900-2000)”, in *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), în curs de apariție: „The main reference point of this very lengthy polemical debate is undoubtedly Eugen Lovinescu, the so-called ideological mind behind Romanian modernism, who, all throughout the six volumes of his *History of Contemporary Romanian Literature* (1926-1929), builds his argument by emphasizing the urgency of fighting against the cultural ‘monopoly’ established by ‘peasant mysticism’, which would presumably help spread a ‘primitive’ and ‘rudimentary’ literature, blocking Romania’s path towards modernity”.

34. Vezi Imago Romaniae, Infrastructura urbană la cumpăna secolelor XIX-XX: <http://imageromania.ro/articole/infrastructura-urban%C4%83-la-cump%C4%83na-secolelor-xix-xx.html>.

35. Vezi cum au fost descrise aceste rețele prin termeni ca „intersection”, „creolity”, „nodality” între culturile otomane, grecești, ruse, poloneze etc. în Carmen Mușat, „After Imitation: Aesthetic Intersections, Geocultural Networks, and the Rise of Modern Romanian Literature”, în *Romanian Literature as World Literature*, ed. Martin, Moraru, Terian.

36. Rodica Mihăilă, „The Politics of Translation: The American Novel in the 19th Century Romanian Territories”, în *British and American Studies*, ed. Hortensia Pârlog (Timișoara: Editura Universității de Vest, 2005), 285-91.

37. Terian, *Critica de export*, 83-4.

38. Vezi Hervé Théry, “The Formation of a Cultural Territory”, în *Literary Cultures of Latin America. A Comparative History, vol. I*, eds. Mario J. Valdés, Djelal Kadir (Oxford: Oxford University Press, 2004).

39. Vezi discuția despre „spațiul cultural interactiv” reprezentat de centrele multi-etnice est-central europene în *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, vol. II, eds. Marcel Cornis-Pope, John Neubauer (Amsterdam: John Benjamins, 2006), 4: „Orașe multi-etnice nodale precum Vinlnius/ Wilno/ Vilna, Cernăuți/ Czernowitz, Danzig/ Gdańsk, Lviv/ Lwów/ Lemberg, Sibiu/ Nagyszeben/ Hermannstadt, Timișoara/ Temesvár/ Temesburg, Ruchuk/ Ruse, Novi Sad/ Újvidék/ Neusatz, Bratislava/ Pozsony/ Pressburg, and Trieste/ Trst – ca să numim doar câteva –, care erau cu adevărat multi-etnice încă de dinainte de emergența culturilor naționale și au continuat să provoace paradigma culturală națională dintr-o poziție marginală, circumscriindu-i o dimensiune dialogică, atât internă (în sensul unui dialog cu alte tradiții etnice), cât și externă (în termenii unui dialog cu paradigme geoculturale mai vaste)” („multiethnic nodal cities like Vinlnius/ Wilno/ Vilna,

Cernăuți/ Czernowitz, Danzig/ Gdańsk, Lviv/ Lwów/ Lemberg, Sibiu/ Nagyszeben/ Hermannstadt, Timișoara/ Temesvár/ Temesburg, Ruchuk/ Ruse, Novi Sad/ Újvidék/ Neusatz, Bratislava/ Pozsony/ Pressburg, and Trieste/ Trst – to name only a few – that were genuinely multiethnic before the emergence of national cultures and continued to challenge the national cultural paradigm from the margin, ascribing to it a dialogic dimension, both internally (a dialogue with other ethnic traditions) and externally (a dialogue with larger geocultural paradigms”).

40. Vezi și Andrei Terian, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, în *Revista Transilvania*, 10 (2019): 17-28.

41. Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019).

Bibliography:

***. *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989 [The Chronological Dictionary of the Romanian Novel from Origins to 1989]*. Cluj-Napoca: Academia Română, 2004.

Alexander, Neal. “On Literary Geographies”, *Literary Geographies*, vol. 1. no. 1 (2015): 3-6, <https://www.literarygeographies.net/index.php/LitGeogs/article/view/1-2>.

Baghiu, Ștefan. “The French Novel in Translation: A Distant Reading for Romania during Communism (1944-1989)”. *Transylvanian Review*, Supplement 1, vol. 28 (2019): 83-100.

Baghiu, Ștefan. “Translating Hemispheres: Eastern Europe and the Global South Connection through Translationscapes of Poverty”. *Comparative Literature Studies*, Vol. 56, No. 3, Special Issue: Comparative Cultural Studies – The Budapest Conference 2018 (2019): 487-503.

Borza, Cosmin. „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900-2000)”. În *Ruralism and Literature in Romania*, editat de Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga și Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), în curs de apariție.

Brosseau, M. *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 6. Oxford: Elsevier, 2009.

Cabo Aseguinolaza, Fernando, Anxo Abuín Gonzalez și César Domínguez. *A Comparative History of Literatures in the Iberian Peninsula*, vol. I. Amsterdam: John Benjamins, 2010.

Cabo Aseguinolaza, Fernando. “The Spatial Turn in Literary Historiography”. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, vol. 13, no. 5 (2011).

Călinescu, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent [The History of Romanian Literature from Origins to Present]*, ediție revăzută și adăugită, ediție și

prefață de Al. Piru. București: Minerva 1986.

Cornea, Paul. *Oamenii începutului de drum: studii și cercetări asupra epocii pașoptiste [The People Who Opened the Road: Studies and Inquiries on the 1848 Era]*. București: Cartea Românească, 1974.

Cornis-Pope, Marcel și John Neubauer. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, vol. I-IV. Amsterdam: John Benjamins, 2004-2010.

Drace-Francis, Alex. *The Making of Modern Romanian Culture: Literacy and the Development of National Identity*. London: I.B Tauris, 2013.

Goldiș, Alex. “Beyond Nation Building: Literary History as Transnational Geolocation”. În *Romanian Literature as World Literature*, editat de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, 95-115. New York: Bloomsbury Academic, 2018.

Iorga, Nicolae. „De ce n-avem roman”, *Lupta*, nr. 1090 (1 aprilie 1890). Reprodus în N. Iorga, *Pagini de tinerețe*, vol. II. București: Editura pentru literatură, 1968.

Koller, Armin H. “Johann Gottfried Herder and Hippolyte Taine: Their Theories of Milieu”. *PMLA*, Vol. 27 (1912).

Maiorescu, Titu. „Literatura română și străinătatea”. *Convorbiri literare*, nr. 10-11 (1882). Reprodus în Titu Maiorescu, *Critice*, vol. II. București: Editura pentru literatură, 1967.

Manolescu, Nicolae. *Arca lui Noe [Noah's Ark]*. București: Gramar, 1998.

Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură [The Critical History of Romanian Literature. 5 Centuries of Literature]*. Pitești: Paralela 45, 2008.

Mihăilă, Rodica. „The Politics of Translation: The American Novel in the 19th Century Romanian Territories”. În *British and American Studies*, editat de Hortensia Pârlog. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2005.

Morariu, David. “Anticolonizare și autocolonizare: relație cauză-efect. Cazul traducerilor” [Anticolonization and Autocolonization: A Cause-Effect Relationship. The Case of Translations]. *Revista Transilvania*, nr. 2 (2019): 4-10.

Moraru, Christian. “Decompressing Culture: Three Steps toward a Geomethodology”. În *The Planetary Turn*. Editat de Amy J. Elias și Christian Moraru, 211-244. Evanston: Northwestern University Press, 2015.

Moretti, Franco. „Conjectures on World Literature”. *New Left Review*, 1 (2000).

Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel, 1800-1900*. New York: Verso, 1998.

Mușat, Carmen. „After Imitation: Aesthetic Intersections, Geocultural Networks, and the Rise of Modern Romanian Literature”, în *Romanian Literature as World Literature*, editat de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, 95-115. New York: Bloomsbury Academic, 2018.

Pojoga, Vlad. “A Survey of Poetry Translations in Romanian Periodicals (1990-2015)”. În *The Culture of Translation*

- in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, editat de Maria Sass, Ștefan Baghiu și Vlad Pojoga, 99-122. Berlin: Peter Lang, 2018.
- Răsuceanu, Andreea. *Bucureștiul lui Mircea Eliade: elemente de geografie literară [Mircea Eliade's Bucharest: Elements of Literary Geography]*. București: Humanitas, 2013.
- Sassoon, Donald. *The Culture of the Europeans. From 1800 to the Present*. London: HarperCollins, 2011.
- Sharp, William. *Literary Geography*. London: Office of the „Pall Mall Publications”, 1904.
- Susarenco, Teodora. „Geocriticism: pentru o interpretare a romanului românesc despre Revoluției de la 1989”. *Revista Transilvania*, nr. 11-12 (2018): 65-69.
- Ștefănescu, Bogdan. *Postcommunism/Postcolonialism: Siblings of Subalternity*. București: Editura Universității din București, 2013.
- Terian, Andrei. “Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”. *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement 1 (2019): 55-71.
- Terian, Andrei. “Mihai Eminescu. From National Mythology to the World Pantheon”. În *Romanian Literature as World Literature*, editat de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian. New York: Bloomsbury Academic, 2018.
- Terian, Andrei. “National Literature, World Literatures, and Universality in Romanian Cultural Criticism 1867-1947”. În *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. 15.4 (2013), <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol15/iss5/11>.
- Terian, Andrei. *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii [Export Criticism: Theories, contexts, ideologies]*. București: Muzeul Literaturii Române, 2013.
- Terian, Andrei, Daiana Gărdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga. „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Revista Transilvania*, 10 (2019): 17-28.
- Théry, Hervé. “The Formation of a Cultural Territory”. În *Literary Cultures of Latin America. A Comparative History, vol. I*, editat de Mario J. Valdés, Djelal Kadir. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Valdés, Mario J. și Djelal Kadir, ed. *Literary Cultures of Latin America. A Comparative History*, vol. I-III. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Warf, Barney și Santa Arias. *The Spatial Turn. Interdisciplinary perspectives*. Londra și New York: Routledge, 2008.
- Zamfir, Mihai. *Panorama alternativă a literaturii române [The Alternative Panorama of Romanian Literature]*. București: Cartea Românească, 2010.

Prezentul articol a fost realizat în cadrul proiectului *ASTRA Data Mining. Muzeul Digital al Romanului Românesc din Secolul al XIX-lea*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

